

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Варналій Захарій Степанович,
доктор економічних наук, професор;
Живко Зінаїда Богданівна,
кандидат економічних наук, доцент

Досліджено сутність і передумови виникнення та функціонування тіньової економіки. Розкрито необхідність, зміст і заходи з детінізації економіки. Визначено роль і значення легалізації для подальшого розвитку підприємництва та економічної безпеки держави.

Ключові слова: тіньова економіка, детінізація економіки, підприємництво, загроза, економічна безпека.

Досліджуючи проблеми детінізації вітчизняної економіки, зазначимо, що в Україні тривалий час не приділялася належна увага питанням зменшення рівня тіньової економіки. Неврахування реальних обсягів тіньового сектору не лише спричиняє викривлення при оцінюванні макроекономічних показників і чинників, а й розбалансовує та знижує ефективність економічної політики. Крім того, значні обсяги неформальної господарської діяльності переростають у загрози економічній безпеці держави. Отже, питання детінізації вітчизняної економіки набувають особливої актуальності та є одним із першочергових завдань розвитку підприємництва [1].

Останнім часом проблема детінізації економіки стає дедалі більш актуальною на політичній арені: у план дій уряду включено низку питань, спрямованих на скорочення обсягів тіньової економіки.

Різні аспекти тіньової економіки досліджувалися у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, теоретичні та прикладні основи вивчення тінізації висвітлено у працях А. Базилюк, В. Геєця, Г. Гроссмана, В. Засанського, К. Зіннес, Т. Ковальчука, І. Мазур, А. Портеса та ін. Про особливості організаційно-правових засад детінізації йдеться у працях П. Гутмана, Г. Ернсте, В. Мамутова, В. Мандибури, В. Поповича, В. Предборського, О. Турчинова, К. Харта. Аналіз наслідків, способів та методів вимірювання, впливу на стан національної економіки та окремих суб'єктів господарювання представ-

лені доробками О. Амоші, О. Барановського, В. Бородюка, Г. Ібраєва, Д. Кауфмана, І. Мазур, В. Приходька, Е. Фейге, М. Флейчук, Ю. Харазішвілі, Ф. Шнайдера та ін. Однак низка питань, пов'язаних із тінізацією економіки, потребує подальшого дослідження.

Мета даної статті – визначити сутність тіньової економіки, розкрити необхідність, зміст і заходи з її детінізації, а також її роль і значення для подальшого розвитку вітчизняного підприємництва.

Тіньовий сектор в Україні у 2012 р. становив 350 млрд грн за рік, у 2011 р. – 446 млрд грн (34 % ВВП) [2]. У Європі тіньова економіка нині оцінюється в сумі понад 2,1 трлн євро. Її зменшенню приділяється дедалі пильніша увага національних урядів, оскільки вони прагнуть збалансувати бюджети, уникаючи при цьому збільшення податків і скорочення видатків, які можуть завадити відновленню економіки [3]. Тіньовий сектор поповнюється за рахунок кількох взаємопов'язаних чинників: переважання розрахунків готівкою, відсутність прозорості операцій та обмежене застосування законів і нормативних актів. Зазвичай тіньова економіка пропонує сумнівні індивідуальні переваги за рахунок інших, при цьому спричиняючи опір збільшенню «цифровізації» у світі й можливості підключення до електронних систем платежів та завдаючи шкоди громадському благу.

Обсяги тіньової економіки в Україні, за оцінками фіскальних органів, розподіляються так: 170 млрд грн становить зарплата в «кон-

вертах», 100 млрд грн – доходи власників активів та переведення безготівкових коштів у готівкову форму або на інвалютні рахунки в іноземних банках, 35 млрд грн – неофіційні платежі, 45 млрд грн – основні кошти, матеріальні ресурси та послуги тіньового сектору [4]. Однак, за твердженням видання «Економічна правда», такі оптимістичні оцінки тіньового сектору (менше чверті закладеного в бюджеті прогнозного значення номінального ВВП на 2013 р. – близько 1,5 трлн грн) можуть виявитися значно заниженими. Варто лише згадати, що згідно з останніми опублікованими офіційними урядовими даними частка тіньового сектору у 2010 р. становила близько 38 % офіційного ВВП, збільшившись після настання кризи на понад десять відсоткових пунктів [2].

Проблема тіньової економіки є глобально-історичним феноменом, характерним тією чи іншою мірою всім суспільним системам. Досліджуючи функціонування різних економічних систем, можна зробити висновок, що фактично будь-якій із них властиве існування такої сфери, яка суперечить чинним у суспільстві правовим нормам.

Тіньова економіка включає в себе юридичну діяльність, яка виконується поза досяжністю державних органів. Ці заходи зазвичай поділяють на дві категорії, які є загальними для всієї Європи. Перша категорія – це неоголошена (офіційно не зафіксована) праця, на частку якої припадає приблизно дві третини з тіньової економіки. До цієї категорії можна віднести заробітну плату, яка офіційно не фіксується для уникнення оподаткування або документування. Друга категорія – це зани-

ження доходів підприємств, передусім до неї слід віднести таких суб'єктів господарювання, які мають значні готівкові кошти. Йдеться про невеликі магазини, бари, кафе, торгові лотки, таксі, які оприбутковують тільки частину своїх доходів, щоб уникнути податкового тягаря.

Аналіз досліджень тіньової економіки дає можливість стверджувати, що її розмір щільно корелює з економічними циклами. Зокрема, у період економічного спаду, зростання безробіття, зниження наявних доходів, відсутності впевненості в завтрашньому дні більшість людей схильні дрейфувати в «тіньову діяльність», тобто підприємці наймають робочу силу без офіційного оформлення; відображають в обліку лише частину фактично нарахованої заробітної плати; частково фіксують здійснені поставки товару; занижують реалізацію продукції з метою підвищення особистих коштів і таким чином компенсують втрату джерел доходу.

Слід зазначити, що в концептуальному, міждисциплінарному та науково-прикладному складниках теоретико-прикладних досліджень тіньової економіки слід виділяти гносеологічні й логічні аспекти. Перші є засобом здійснення досліджень, а другі відображають сутність знань, отриманих у результаті дослідження. При продуктивному гносеологічному інструментарії та його правильному застосуванні здобуті знання стануть відповідним науково вивіреним інформаційним фондом для вирішення проблем детінізації економіки.

Детінізація економіки – це сукупність макро- і мікрорівневих економічних, організаційно-управлінських, технічних, технологіч-

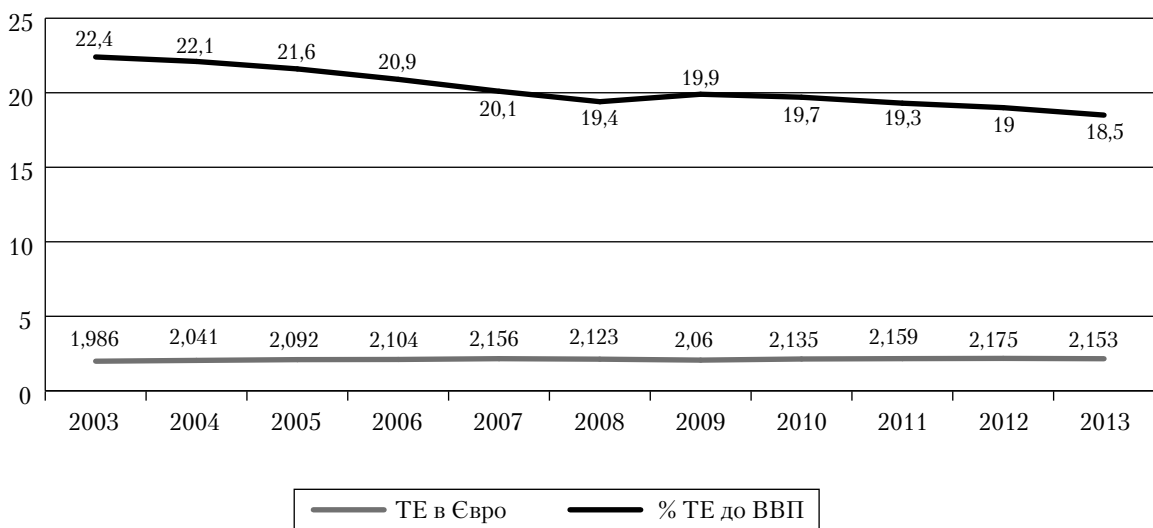

Рис. 1. Розвиток тіньової економіки в Європі*

* За матеріалами [7].

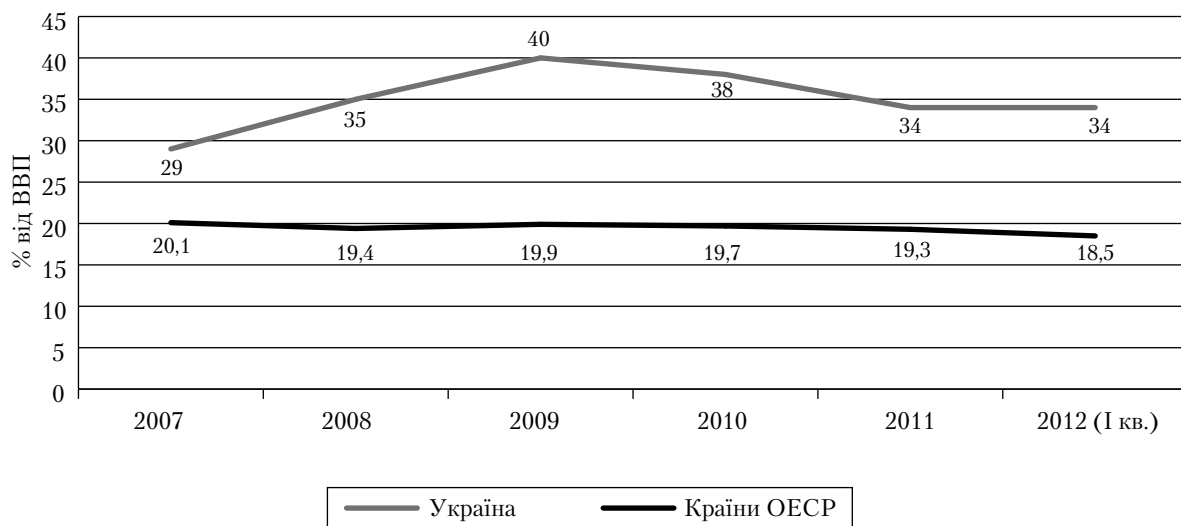

Рис. 2. Динаміка рівня тінізації економіки в Україні та країнах ОЕСР, 2007–2012 рр.*

* За матеріалами [7].

них і правових державних заходів щодо створення економічних передумов зацікавлено-ініціативного повернення взаємовідносин між учасниками фінансово-господарського обороту речей, прав, дій з тіньового, тобто з різних причин невраховуваного у враховуваний державою економічний оборот, а також побудови організаційно-правової інфраструктури превентивного впливу на усунення причин та умов, що сприяють відтворенню джерел тіньової економіки [5]. За матеріалами авторів [3] економічна криза, яка почалася у 2008 р., підтверджує це, а в 2009 р. тіньова економіка зросла на 0,5 % до ВВП. Зокрема, на рис. 1 показано розвиток тіньової економіки в абсолютному вираженні, в євро, та його розмір по відношенню до ВВП.

Рівень тінізації України неможливо розглядати відокремлено від країн Європи. Загальні темпи зростання економік країн, що входять в Організацію економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), у IV кварталі 2011 р. знизилися до 0,1 %, тоді як у попередньому кварталі зростання обчислювалося 0,6 %.

Зростання ВВП США за підсумками жовтня-грудня 2011 р. становило 0,7 % (у II кварталі 2011 р. було 0,5 %), водночас ВВП Японії за звітний період втратив 0,6 % (у липні-вересні було зафіксоване зростання на 1,7 %). ВВП еврозони і ЄС скоротився за останні три місяці 2010 р. на 0,3 % – вперше з II кварталу 2009 р. [6]. Порівнюючи динаміку показників рівня тінізації економіки України та країн ОЕСР, варто відзначити не тільки нижчий

рівень тінізації в країнах ОЕСР, а й його стабільність (рис. 2).

Зниження рівня тінізації національної економіки відбулося в умовах завершення гострої фази кризи та переходу до фази відновлення економічного зростання, яке тісно переплітається з рівнем безробіття. Для визначення реальних масштабів зайнятості і безробіття використовується світова практика – дані вибіркового обстеження населення з питань економічної активності, основою яких є методологія Міжнародної організації праці (МОП).

Показник рівня безробіття в країні визначається у відсотках як співвідношення чисельності безробітних до економічно активного населення віком 15–70 років. В Україні такі обстеження з 1995 р. здійснює Державний комітет статистики. Так, протягом 2010–2011 рр. спостерігалися зростання рівня реального ВВП (на 4,1 та 5,2 % відповідно) і зниження рівня безробіття (до 8,1 і 7,9 % відповідно). Це супроводжувалося уповільненням інфляційних процесів в економіці, відновленням динаміки зростання депозитів і кредитів у банківській системі, зниженням напруження в бюджетному секторі у зв'язку зі скороченням дефіциту бюджету [7].

Серед існуючих методів оцінювання рівня тінізації економіки виокремимо метод фінансовий і збитковості підприємств (рис. 3).

Середньозважений фінансовий метод і метод збитковості підприємств засвідчили збільшення рівня тіньової економіки у січні-березні 2012 р. на 3 в.п., до 34 %. Зростання

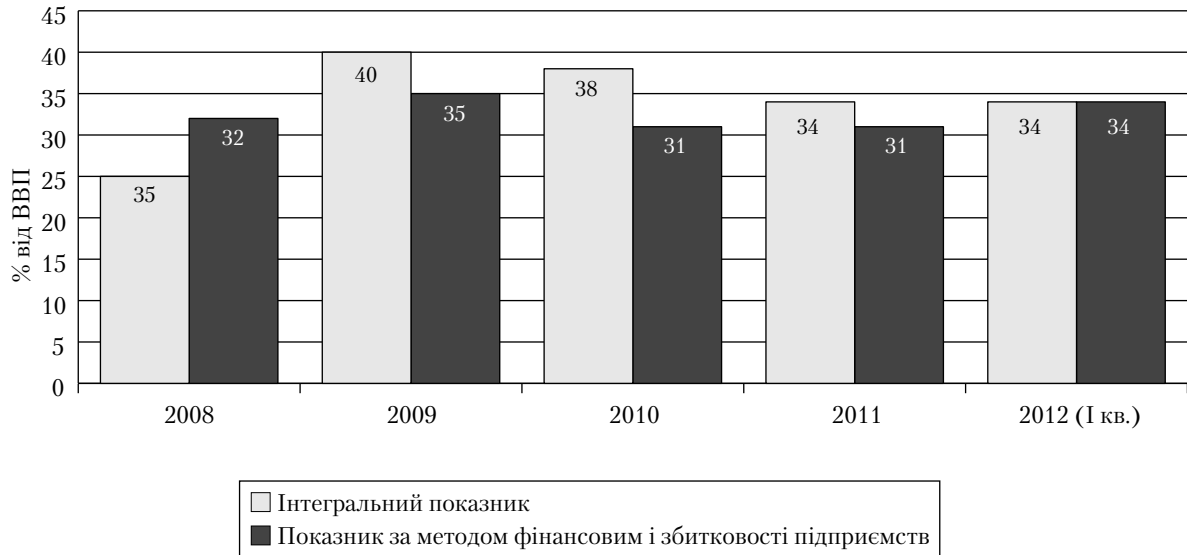

Рис. 3. Динаміка інтегрального показника рівня тінізації економіки України та показника за методом фінансовим і збитковості підприємств*

* За матеріалами [7].

рівня тіньової економіки було пов'язане з підвищенням ризиків дестабілізації ситуації у зв'язку з погіршенням ситуації на зовнішніх ринках (реcesія в окремих країнах Європи, високі ціни на енергоносії) та посиленням внутрішніх ризиків.

Як наслідок, спостерігалось зниження розмірів прибутків підприємств, що могло стати стимулом застосування ними тіньових схем з метою зниження податкових виплат і збільшення нелегальних прибутків. Тобто прослідковуються тісний взаємозв'язок і вплив тіньового сектору економіки на економічну безпеку підприємства й держави загалом. До стимулів, що впливали на зниження «тіні» за даним методом, можна віднести певну лібералізацію податкового законодавства, зокрема для підприємств – юридичних осіб.

Україні потрібно розробити власну концепцію легалізації тіньової економіки, врахувавши особливості вітчизняної економіки, економічні та соціально-політичні умови, особливості вияву тіньової економіки. При розробленні власної концепції легалізації тіньової економіки слід урахувати, що основою будь-якої моделі з оцінювання моральних ризиків, спричинених тіньовою економікою, є той факт, що цей ризик є прямим наслідком економічної вигоди для сторони, яка його спричиняє. З точки зору тіньового сектору економіки розмір морального ризику – це розмір економічної вигоди, що може бути отримана внаслідок неправомірних дій.

Зупинімося на прикладі, наведеному О. Ващенком [8], зокрема, коли фізична особа не

сплачує податок від доходів, що були отримані поза основним місцем праці. Конкретна особа вважає, що розмір потенційних штрафних санкцій нееквівалентний розміру коштів, який буде зекономлено внаслідок несплати прибуткового податку. У математичному вигляді дану тезу можна оформити так: коефіцієнт економічної вигоди $mh k$ дорівнюватиме відношенню розміру економічної вигоди pE (прихована сума – це сума несплаченого податку) до розміру втрат від незаконної поведінки nE (тобто розміру штрафних санкцій). Інакше кажучи, ми визначили розмір морального ризику особи у процесі приховування прибуткового податку:

$$mh k = \frac{pE}{n} \quad (1)$$

Отримане значення розміру морального ризику слід трактувати так:

$mh k < 1$ – моральний ризик у даній операції мінімальний і його можна не брати до уваги при визначенні ризику операції, тобто за такими діями економічного суб'єкта не варто підвищувати розмір штрафних санкцій;

$mh k = 1$ – моральний ризик є, але його реалізація залежить від поведінки економічного суб'єкта; у даному випадку зміна штрафних санкцій не є першочерговим пріоритетом;

$1 < mh k < 1,2$ – перша із зон підвищених ризиків реалізації моральних ризиків по операції; державі необхідно ввести деякі додаткові обмеження або умови щодо відповідальності за здійснення такої дії, щоб нівелювати позитивний ефект від опортуністичної поведінки економічного суб'єкта;

$1,2 < mh k < 1,5$ – наступна, більш критична зона з погляду реалізації моральних ризиків; вигоди від реалізації опортуністичної поведінки достатньо очевидні для економічного суб'єкта; слід вжити низку заходів для вирівнювання позитивних і негативних ефектів від даної поведінки економічного суб'єкта і здійснювати додатковий контроль за подібною поведінкою економічних суб'єктів з боку держави;

$mh k > 1,5$ – у даному випадку вигоди від реалізації моральних ризиків очевидні для економічного суб'єкта [8].

Погоджуємося з автором [8], що моральні ризики можуть мати істотний вплив на поведінку економічних суб'єктів і є фундаментальним чинником існування тіньового сектору. Суть поняття «ризик» полягає у ймовірності реалізації потенційної небезпеки за певних обставин і негативних наслідків цієї реалізації, тобто ризик – це міра (вимір) очікуваної невдачі у процесі певного виду діяльності (в нашому випадку – тіньової економіки) або діяльність, скерована на досягнення успіху за низької ймовірності. Математичне відображення ризику – це відношення кількості небезпечних подій із заподіяною шкодою (n) до максимально можливої їх кількості за певний проміжок часу (N):

$$T = \frac{n}{N}. \quad (2)$$

Важливим аспектом теорії ризику є той факт, що кожна небезпека має певну ймовірність реалізації. Під моральними ризиками держави слід розуміти раціональні дії економічних суб'єктів з максимізації власної корисності у збиток державі внаслідок асиметричності інформації, що виявляються у протиправній поведінці економічних суб'єктів. Нейтралізація цих дій дозволить значно скоротити обсяги тіньової економіки.

Можливість створення необхідних умов для подальшої безболісної легалізації тимчасових учасників «тіньового» підприємництва насамперед залежатиме від того, чи будуть спроможні владні структури відрізнити та раціонально диференціювати «тіньові» правопорушення за рівнем їх об'єктивної соціальної небезпеки та економічної шкоди, справедливо застосовуючи відповідно до вчинених правопорушень диференційовані санкції. Тобто йдеться про тих суб'єктів тіньової економіки, діяльність яких не заподіяла значних збитків суспільству, на відміну від дійсно небезпечно-го кримінального й насильницького елементу організованої злочинності.

Отже, пріоритетом у стратегії детінізації економіки України залишається прискорення

розробки та реалізації всього комплексу заходів, необхідних для досягнення цієї мети. Враховуючи реальний стан вітчизняної економіки, передусім йдеться про антикризові заходи, структурні й інноваційні перетворення в країні у короткостроковій і довгостроковій перспективах. Зокрема, структурна перебудова економіки України має забезпечити: 1) прискорення інноваційних процесів у суспільстві; 2) зменшення податкового тиску на підприємства; 3) збільшення питомої ваги наукоємних галузей економіки та переробної промисловості; 4) цикл «створення – освоєння – впровадження у виробництво» нових виробів має скорочуватися та наблизитися до сучасних часових характеристик європейських країн; 5) вітчизняна продукція має відповідати європейським стандартам якості. Тільки за таких умов Україна зможе подолати фінансово-економічну кризу [9], прискорити розвиток підприємництва і, зрештою, досягти рівня розвинених країн Європи.

Отже, для зменшення тіньової економіки та прискорення розвитку вітчизняної економіки необхідна система заходів на державному рівні, зокрема захисту внутрішніх ринків; стимулювання вітчизняного виробника; розблокування процесів економічного відтворення; протидії тіньовим виявам у вигляді псевдодемпінгу, нелегального чи псевдолегального експорту об'єктів інтелектуальної власності; імпорту застарілих технологій за рахунок бюджету в результаті протиправних протекціоністських дій співробітників реєстраційно-дозвільних і контрольних органів; оптимізації механізмів контролю за процедурою тарифного й нетарифного регулювання, ліцензування, квотування експортно-імпортних операцій; застосування антидемпінгових заходів до недобросовісних партнерів та партнерів-нерезидентів, країни яких застосовують до українських товарів дискримінаційні торговельно-обмежувальні заходи. Згадана система заходів має здійснюватись в Україні у таких напрямках [5].

1. Впровадження комплексної загальнодержавної системи протидії недружнім дискримінаційним заходам до України з боку інших країн, яка включає:

– створення централізованої бази даних недружніх дискримінаційних торговельно-обмежувальних заходів до українських товарів з боку інших країн;

– розробку системи (визнаних у світі) типових заходів реагування на дискримінаційні торговельно-обмежувальні санкції до українських товарів з боку інших країн; мають бути також законодавчо визначені відповідні

ситуації, відповідальні посадові особи, система санкцій та процедура їх обов'язкового застосування;

– створення загальнодержавної системи контролю за своєчасним і співрозмірним реагуванням відповідних державних органів на дискримінаційні торговельно-обмежувальні заходи до українських товарів з боку інших країн.

2. Впровадження загальнодержавної системи захисту вітчизняного ринку об'єктів інтелектуальної власності та науково-технологічного потенціалу держави, яка включає:

– створення єдиної загальнодержавної системи обліку та обороту високотехнологічних об'єктів інтелектуальної власності;

– запровадження єдиної державної системи інвентаризації поточних науково-технічних розробок, а також тих, що знаходяться на стадії завершення, з метою своєчасного обліковування, передпродажної оцінки та формування легального ринку нематеріальних активів;

– створення загальнодержавної системи обліку, передпродажної оцінки високотехнологічних розробок та інших нематеріальних активів, створених за рахунок бюджетних коштів.

3. Необхідно вжити дієвих заходів щодо захисту внутрішнього ринку високотехнологічних товарів в Україні. До імпортерів слабо застосовуються квоти, антидемпінгові розслідування та компенсаційні мита, що передбачаються міжнародними угодами. Обсяги сертифікації високотехнологічної продукції, що імпортується в Україну, останнім часом зменшилися в кілька разів. Нерідко закупаються морально застарілі засоби та системи інформатизації, виявляються некомпетентність, помилки, несумлінні й корупційні діяння посадових осіб під час вибору фірм-постачальників та укладання міжнародних контрактів.

4. Для посилення захисту вітчизняного виробника від недобросовісних партнерів, протидії протиправним протекціоністським виявам з боку суб'єктів господарювання та співробітників реєстраційно-дозвільних і контрольних органів, забезпечення розвитку внутрішнього ринку України необхідно:

– розробити і впровадити загальнодержавну систему підтримки інформаційного, консультативного й маркетингового обслуговування суб'єктів економічної діяльності;

– збільшити рівень оподаткування операцій з вивезення дефіцитної на внутрішньому ринку сировини та утримуватись від установлення мита на закупівлю іноземними замовниками давальницької сировини для її переробки на митній території України;

– оперативно реагувати на відставання експортних цін від цін внутрішнього ринку, встановлювати розмір оподаткування експортних операцій залежно від різниці між цими цінами;

– розробити і запровадити організаційно-правові механізми: квотування та ліцензування імпорту товарів, що можуть вироблятися в Україні; протидії спробам суб'єктів господарювання – монополістів максимізувати прибутки через створення штучного дефіциту за демпінгових чи псевдодемпінгових умов експорту; увести спеціальний податок на їх імпорт, дискримінаційні обмежувальні дії до товарів походженням з України;

– розпочати формування національного інформаційного банку даних про ненадійні та неплатоспроможні іноземні підприємства – партнери суб'єктів господарювання України, а також компанії, занесені у зазначений банк даних за показниками платіжної дисципліни;

– сформувати банк даних вітчизняних суб'єктів господарювання, що порушували терміни повернення валютної виручки з-за кордону, припускались до демпінгових, псевдодемпінгових операцій та інших правопорушень.

Однією з головних умов дієвості механізмів запобігання відмиванню грошей є забезпечення гармонійного співіснування цих механізмів з інститутами банківської та комерційної таємниці. Для запобігання проникненню тіньових доходів у легальний оборот за роки незалежності в Україні створена система організаційно-правових заходів, спрямованих на протидію відмиванню доходів. До цієї системи в Україні слід віднести такі елементи: 1) юридичне забезпечення протидії відмиванню доходів; 2) заходи з ідентифікації клієнтів фінансово-кредитних установ; 3) організація фінансового контролю; 4) повідомлення банківськими установами про значні та/або підозрілі операції; 5) зберігання інформації про фінансово-господарські операції; 6) діяльність правоохоронних органів з метою боротьби з ілєгалізацією доходів [9].

Для посилення боротьби з тінізацією економіки у сфері зовнішньоекономічної діяльності доцільно створити інтегрований банк даних Міністерства доходів і зборів України про експортно-імпортні операції суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що дасть змогу своєчасно виявляти злочинні схеми, факти приховання валютної виручки за кордоном і незаконного відшкодування ПДВ при здійсненні експортних операцій.

Необхідно здійснити чітке розмежування існуючого правового поля: 1) виділити окрему

юридичну систему, яка має регламентувати дію механізму реалізації адміністративно-командних відносин на засадах чіткої персоніфікованої відповідальності суб'єктів органів системи державного управління за наслідки цієї діяльності; 2) виділити цивільно-правову систему, що регламентує функціонування механізмів ринкових відносин суб'єктів приватної форми власності; 3) удосконалювати закони з прямим економічним ефектом, які спрямовувалися би на попередження та активну ліквідацію найпоширеніших злочинів (використання державної власності з метою особистого і групового збагачення, фінансове шахрайство, нечесний бізнес і недозволена конкуренція, ухилення від оподаткування, фіктивне підприємництво і псевдобанкрутство, створення біржової паніки, курсової гри, перепродаж пільгових кредитів, проникнення у комп'ютерні мережі і системи кредитно-банківських установ та багато інших, які вже давно визначені світовою юридичною практикою як кримінальні злочини) [9].

Для забезпечення ефективної дієвості організаційно-процедурних механізмів практичної реалізації законодавчих актів вкрай необхідно створити (або посилити) відповідні органи державного нагляду та контролю. Від того, чи будуть спроможні владні структури відрізнити та раціонально диференціювати тіньові правопорушення за рівнем їх об'єктивної соціальної небезпеки та економічної шкоди й відповідно до цього застосувати до них диференційовані санкції, передусім залежатиме створення необхідних умов для подальшої безболісної легалізації тимчасових учасників тіньового підприємництва.

Каталізатором детінізації економіки може стати консолідація зусиль органів центральної влади та регіональної влади у сферах фінансової та бюджетної діяльності.

Тільки за умов зміцнення фінансової основи самоврядування місцева влада спроможна якісно та своєчасно виконувати покладені на неї Конституцією України та центральною владою функції управління, в тому числі й у сфері профілактики тінізації економіки регіону. Ступінь фінансової незалежності органів місцевого самоврядування характеризує потенціал соціально-економічного розвитку країни в цілому. Муніципальні доходи мають слугувати також ефективному соціальному захисту мешканців адміністративно-територіальних утворень, включаючи створення місцевих фондів підтримки підприємництва, залучення незайнятих громадян до участі у громадських роботах тощо.

З метою підвищення ефективності профілактики тінізації економіки в регіонах країни доцільно створити центри діагностики її стану при облдержадміністраціях. Така структура як інформаційно-консультативний орган виконавчої влади регіонального рівня має здійснювати моніторинг чинників тінізації економіки у регіоні, збирати й накопичувати інформацію про основні соціально-економічні чинники регіонального розвитку, аналізувати їх вплив на стан соціально-економічної безпеки у регіоні, спираючись на сучасні методи обробки інформації, надавати рекомендації щодо детінізації економіки при довготерміновому прогнозуванні стану регіону. Головним завданням центру діагностики є активна участь у реалізації державної політики у сфері протидії тінізації економіки, своєчасне попередження органів виконавчої влади регіонів про загрозливі тенденції в соціально-економічній сфері, особливо у сфері зайнятості.

Висновки

Переорієнтація уряду на соціально-економічні пріоритети, що забезпечать економічну та соціальну безпеку України, потребує негайного вирішення низки проблем через виконання таких завдань: 1) спрямувати політику подолання «тіні» на охоплення всіх елементів національної політики як складника макроекономічної трансформації, враховувати економічні, соціальні та структурні чинники; 2) підняти довіру до банківського сектору економіки; 3) здійснити заходи щодо захисту вкладів населення та повного повернення громадянам України їхніх знецінених вкладів у банках колишнього СРСР; 4) забезпечити ринкову рівновагу між попитом і пропозицією робочої сили; 5) створити сприятливе середовище для бізнесу та інвестицій; 6) забезпечити переміщення робочої сили у більш ефективні галузі та сектори економіки; 7) забезпечити повну легальну зайнятість населення; 8) спрямувати інвестиційну політику на підвищення рівня офіційної зайнятості, першочергову підтримку програм, які вирішують гострі соціальні проблеми та мають мультиплікаційний господарський ефект; 9) повністю погасити та не допускати у майбутньому заборгованості із заробітної плати, пенсій, стипендій, інших соціальних виплат з урахуванням реального рівня інфляції; 10) поетапно довести рівень оплати праці до вартості робочої сили нових членів Європейського Союзу – Польщі, Румунії, Болгарії, країн Балтії, що суттєво зменшить відплив

неконтрольованої робочої сили з держави [9]; 11) підвищити мінімальну заробітну плату і пенсію до прожиткового рівня; 12) зменшити податковий тиск на підприємства; 13) враховувати не лише законодавчу, а й підзаконну нормотворчість з метою забезпечення відповідності підзаконних актів приписам законів; 14) забезпечити злагодженість контрольної діяльності та обмін інформацією між органами виконавчої влади, уповноваженими щодо здійснення контролю за законністю фінансової та господарської діяльності; 15) провести «амністію» капіталів некримінального походження; 16) впровадити реальне і радикальне спрощення процедур щодо здійснення підприємницької діяльності; 17) ввести обов'язкове обґрунтування джерел походження грошових коштів; 18) налагодити податкові стимули [10]; 19) посилити боротьбу з випадками корупції посадових осіб фіскальних органів; 20) вдосконалити форми звітності зі сплати податків; 21) запровадити фінансову відповідальність банківських установ за невиконання розпоряджень податкових органів про зупинення операцій за розрахунками фіктивних фірм; 22) підвищити ефективність фінансових санкцій за несплату податків, несвоєчасне погашення податкової заборгованості (передбачити, щоб несплата податків була менш вигідна платнику, ніж залучення кредитних ресурсів для своєчасної їх сплати); 23) підвищити технічне оснащення та професійний рівень працівників Міністерства доходів і зборів України з метою більш ефективного попередження правопорушень у сфері оподаткування; 24) забезпечити реальне господарське управління з боку Кабінету Міністрів держмайном, держпідприємствами, всією державною власністю; 25) сформувати регіональні міжгалузеві господарські координуючі структури типу промислово-фінансових комітетів, груп, холдингів, корпорацій тощо (за рахунок ліквідації неефективного регіонального апарату Фонду держмайна, Антимонопольного комітету та інших органів, які наглядають за господарською діяльністю, але не несуть відповідальності за її результати) [11, с. 28–31]; 26) створити єдину комп'ютеризовану систему держреєстрації та ведення державного реєстру суб'єктів господарювання, яка виключила би можливість функціонування фіктивних підприємств і підприємств з одними й тими ж назвами, що не відображають характеру їхньої діяльності; 27) забезпечити вільний доступ до реєстру всіх суб'єктів господарювання для оперативного одержання з нього інформації про потенційних контрагентів; 28) вжити рішучих

заходів, здатних перешкодити впливу валюти і сприяти підтримці вітчизняної економіки; 29) на тривалий термін ввести неординарні правила, продиктовані неординарною ситуацією, зокрема не залучати до житлово-цивільного будівництва і для ремонту будьяких об'єктів на території України іноземних компаній і робітників, заборонити імпорт будівельних матеріалів, бо все це створює «тінь» для нелегітимних операцій; 30) дозволити організацію зарубіжного туризму тільки за умови, що відповідна туристична фірма забезпечує еквівалентні прибутки від прийому в Україні іноземних туристів чи від внутрішнього туризму; 31) імпорт алкогольних і тютюнових виробів дозволити лише державним господарським структурам у мінімально припустимих межах чи недержавним структурам, які у три-п'ятикратному розмірі покривають затрати на імпорт завдяки експорту вироблюваної ними продукції й дають прибуток державі у прийнятному розмірі [12, с. 3–6].

Отже, без розробки програм, що ґрунтуються на народногосподарських балансах, не можна вивести економіку з нинішнього критичного стану. Ситуація в економіці примушує ставити питання про використання сучасних форм господарського планування. Причому слід урахувати досвід країн Європи та Азії, які виходили з кризи саме за допомогою таких форм планування, зокрема Франції, Японії, Китаю тощо.

Найефективніші методи детинізації й декриміналізації економіки пов'язані з активним використанням господарсько-правових важелів у регулюванні економічних процесів. Вирішення проблеми тинізації потребує узгоджених зусиль держави у багатьох сферах державної політики. Сьогодні необхідно відійти від припущення, що детинізація не потребує спеціальних зусиль та заходів та відбуватиметься у міру розвитку ринкових відносин у країні. Реальне скорочення тіньового сектору може відбутися лише за умови зменшення витратності та зростання ефективності легальної економіки, створення паритетних умов для функціонування різноманітних форм бізнесу [13, с. 24–32]. Це має підвищити конкурентоспроможність легальної економіки і зробити не вигідним приховування її результатів. Беззаперечною умовою такого перетворення має бути послаблення фіскального тиску на легальну економіку, що створить мотивацію переведення тіньових операцій на легальні засади.

Отже, ефективна протидія процесу тинізації економіки країни та трансформування її в легальну сприятимуть розвитку вітчизняно-

го підприємництва, гарантуватимуть економічну безпеку України, її незалежність, суве-

ренітет, прогресивний соціально-економічний розвиток.

Список використаних джерел

1. Савчук О. Пріоритетні напрями вдосконалення фіскальної політики України / Олександр Савчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua>
2. Обсяг тіньової економіки України становить 350 мільярдів – Податкова // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2012/08/19/332306/>
3. *The Shadow Economy in Europe*. 2013 / F. Scheider, Ph. D. A. T. Kearney, Johannes Kepler. – Universitat Linc. JKU, 2013.
4. Мовчан М. Обсяг тіньової економіки України становить 350 млрд грн, половина цих коштів – зарплати в «конвертах» / М. Мовчан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wallnews.info/news/2012/08/20/180070>
5. *Економічна безпека* : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – С. 526–552.
6. *Економіка* країн ОЕСР в IV кварталі 2011 р. виросла на 0,1 % [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/show>
7. Живко З. Б. Обеспечение экономической безопасности в контексте противостояния влиянию теневой экономики / З. Б. Живко, В. В. Засадко // Государственное управление. Электронный вестник МГУ им. Ломоносова. – 2013. – № 37, апрель.
8. Ващенко О. М. Фінансово-економічний механізм національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Олександр Миколайович Ващенко. – Суми, 2011. – 195 с.
9. Кіржецький Ю. І. Тіньова економіка та напрями її подолання в Україні : монографія / Ю. І. Кіржецький. – Львів : Ліга-Прес, 2013. – 170 с.
10. Прокопик О. І. Шляхи детінізації економіки України та її особливості / О. І. Прокопик // Банківська справа. – 2008. – № 2. – С. 56–66.
11. Озерський І. В. Тіньовий сектор економіки / І. В. Озерський // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 1. – С. 28–31.
12. Шпитчук Р. М. Економічні наслідки тінізації економічної системи / Р. М. Шпитчук // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 1. – С. 3–6.
13. Мамутов В. К. Тіньова економіка / В. К. Мамутов // Вісн. ін-ту екон.-прав. дослідж. НАНУ. – 2001. – № 1. – С. 24–32.